

теоретичних моделей як економічної поведінки людей, так і ринкових інститутів, його, що обумовлюють.

З'ясування сутності інституціонального проектування розгляд основних етапів інституціональних перетворень і методики здійснення їх розширює не тільки можливості теоретичного моделювання процесу інституціонального забезпечення, але й аналізу й систематизації великого масиву сучасних емпіричних даних.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Норт, Д. Інститути, идеология и эффективность экономики/Д.Норт//От плана к рынку. Будущее посткоммунистических республик; под ред. Л.И.Пияшевой, Дж.А.Дорна. - М.: Catallax, 1993.-310 с.
2. Вільямсон О. Економічні інституції капіталізму: Фірма, маркетинг, укладання контрактів/О.Вільямсон [пер. с англ. А.Олійник]. - К.: Видавництво «АртЕК», 2001. - 472 с.
3. Нельсон Р. Эволюционная теория экономических изменений/ Р.Нельсон, С.Уинтер [пер. с англ. В.Макаров]. - М.: Финстатинформ, 2000.-418 с.
4. Полтерович В.М. Трансплантация экономических институтов/ В.М.Полтерович//Экономическая наука современной России.-2001.-№3.-С.24-50.
5. Сухарев О.С. Социальная экономика: институты, инновации, экономическая политика/О.С.Сухарев- М.: «Экономическая литература», 2004.-292с.
6. Тамбовцев В.Л. Основы институционального проектирования: Учеб. пособие/В.Л. Тамбовцев - М.: ИНФРА-М, 2008.-144 с
7. Чухно А.А. Твори: У 3 т. / Т. 3: Становлення еволюційної парадигми економічної теорії / А.А. Чухно. - НАН України. Нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, НДФІ при Мінфіні України. - К.: Видавництво «ВПОЛ», 2007.-712 с.
8. Яременко О.Л. Механізми інституційних змін / О.Л. Яременко // Економічна теорія. — 2006. — N 1. — С. 3-12.
9. Федуллова А. Розвиток національної інноваційної системи України/ А.Федуллова, М.Пашута // Економіка України.-2005.-№4.-с.42.
10. Шовкун І.А. Передумови інноваційного розвитку економіки з позицій інституціонального підходу/І.А.Шовкун// Економічна теорія.-2004.-№ 4.- С.22-38
11. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» // Відомості Верховної Ради України .- 2006.-№45.-С.434.
12. Закон України «Про інноваційну діяльність»// Відомості Верховної Ради України .- 2002.-№36.- С.266.
13. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»// Відомості Верховної Ради України .-1992.- №12.- С.165
14. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» // Відомості Верховної Ради України.-2003.-№13.-С.93
15. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків»// Відомості Верховної Ради України.-1999.-№ 40.-с.363
16. Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу»// Відомості Верховної Ради України.-1995.-№ 9.-с.56
17. Норт, Д. Институти, институциональные изменения и функционирование экономики/Д.Норт [пер. с англ. А.Н. Нестеренко]. — М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. — 180 с.
18. Полтерович В.М. Проблема формирования национальной инновационной системы /В.М.Полтерович//Экономика и математические методы.-2009.-№2.-С.3-18.
19. Кляйн Н. Доктрина шока. Становление капитализма катастроф/ Н.Кляйн [Пер. с англ. М. Завалова].- М.: Добрякнига, 2009. – 240 с.
20. Stiglitz J. Distinguished Lecture on Economics in Government. The Private Uses of Public Interests: Incentives and Institutions/J. Stiglitz// Journal of Economic Perspectives. 1998. Vol. 12. № 2. P. 3-22.
21. Hardin R. Institutional Knowledge and the Role of Institutions [Електронний ресурс]: доклад на конференції ISNIE'99, The 3rd Annual Conference of the International Society for New Institutional Economics, September 16-18, 1999, Washington, D.C., USA. Режим доступу журналу: <http://www.isnie.org/ISNIE99/ISNIEPanels830.htm>.
22. Beyond The Washington Consensus: Institutions Matter. Research papers for conference on Governance reform. Singapore, May 2000. - 309 p.

УДК 338.439.02

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИКАТОРІВ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ДОСТУПНОСТІ

Федуллова І.В., д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту Національного університету харчових технологій (Україна) :

Федуллова І.В. Особливості індикаторів продовольчої доступності.

Вирішення проблем забезпечення населення основними продуктами харчування можливо за умов детального оцінювання і аналізу основних індикаторів продовольчої безпеки. Одними із принципів продовольчої безпеки є принципи економічної та фізичної доступності. Їх дослідження дозволять відповісти на питання наскільки населення України може бути забезпечено продуктами харчування і наскільки воно спроможне забезпечити собі повноцінне харчування у відповідності із фізіологічними нормами харчування. Таке дослідження можливе за умов дослідження попиту і пропозиції з використанням коефіцієнтів еластичності, перехресної еластичності, а також дослідження кількості ккал, що припадає на 1 % витрат на харчування населення в сукупних витратах домогосподарств, та вартості одиниці енергії добового раціону харчування і споживчих цін поряд з іншими існуючими індикаторами продовольчої доступності. Наявність товарів-субститутів і товарів-комплементів формує відповідну реакцію (чутливість) споживачів стосовно обсягу попиту на споріднені товари. Тому виникає необхідність дослідження перехресної еластичності попиту.

Ключові слова: продовольча безпека, продовольча доступність, індикатори продовольчої безпеки, індикатори продовольчої доступності, ціна, попит, еластичність, перехресна еластичність, купівельна спроможність.

Федуллова І.В. Особенности индикаторов продовольственной доступности.

Решение проблем обеспечения населения основными продуктами питания возможно при условии детальной оценки и анализа основных индикаторов продовольственной безопасности. Одними из принципов продовольственной безопасности есть принципы экономической и физической доступности. Их исследование позволит ответить на вопрос насколько население Украины может быть обеспечено продуктами питания и насколько оно способно обеспечить себе полноценное питание в соответствии с физиологическими нормами питания. Такое исследование возможно при условии исследования спроса и предложения с использованием коэффициентов эластичности, перекрестной эластичности, а также исследование количества ккал, которое приходится на 1% расходов на питание населения в совокупных расходах домохозяйств, и стоимости единицы энергии суточного рациона питания и потребительских цен наряду с другими существующими индикаторами продовольственной доступности. Наличие товаров-субститутів и товаров-комплемента формирует ответную реакцию (чувствительность) потребителей относительно объема спроса на родственные товары. Поэтому возникает необходимость исследования перекрестной эластичности спроса.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, продовольственная доступность, индикаторы продовольственной безопасности, индикаторы продовольственной доступности, цена, спрос, эластичность, перекрестная эластичность, покупательная способность.

Fedulova I. Features indicators of food availability.

Solving problems support of population major food possible under the conditions detailed evaluation and analysis of key indicators of food security. One of the principles of food safety are the principles of economic and physical accessibility. Their study will answer the question of how the population of Ukraine may be provided with food and how it is able to provide a balanced diet in accordance with physiological norms of nutrition. Such research may study the conditions of supply and demand elasticity's using cross-elasticity, and the number of research kcal per 1% of the population food expenses in total household expenditures, and the cost per unit of energy daily diet and consumer prices, along with other existing indicators of food availability. The presence of substitute products and products complement-forming response (sensitivity) to the extent of consumer demand for related products. Therefore there is a need to study the cross-elasticity of demand.

Keywords: food security, food availability, food security indicators, indicators of food availability, price, demand, elasticity, cross elasticity of purchasing power.

Актуальність проблеми та її зв'язок з важливими науково-практичними завданнями. Фізіологічна потреба у продуктах харчування, або просто потреба у їжі, відрізняється від багатьох інших потреб людини. Ця відміна полягає у тому, що таку потребу має бути задоволене безумовно; задоволення цієї потреби не може бути замінено іншим способом, наприклад, людина може обійтися без автомобіля або телевізора. Разом з тим потреба в їжі обмежена фізіологічними потребами людського організму. Людина споживає їжі стільки, скільки потрібно для підтримання життєвих функцій організму. Цю потребу не можна задовольнити в запас. Однак в умовах товарного виробництва і ринку можливість задоволення потреби у їжі обмежується платоспроможністю споживача. У результаті виникає таке поняття як платоспроможний попит населення.

Він характеризується тією сумою грошових коштів, яку споживач може витратити на купівлю продуктів харчування. На такій основі відбувається перетворення платоспроможного попиту в купівельну спроможність населення — здатність купувати продукти харчування відповідно до наявності у споживача грошових коштів. Однак реалізація цієї здатності й купівельного попиту залежить також і від таких категорій, як товарна пропозиція і ціна продукту.

Товарна пропозиція визначається продуктами, які перебувають на ринку або можуть бути доставлені на нього. Особливості товарної пропозиції продуктів харчування полягають у тому, що продукти харчування можна поділити на дві групи: продукти щоденного попиту і продукти делікатесної групи, спиртні, іншої [1]. Можливий інший поділ: продукти, що швидко псуються, продукти тривалого зберігання. Для визначення обсягів товарної пропозиції необхідно знати обсяг одноденного роздрібного товарообігу та його коливання за порами року. Для достатнього задоволення потреб споживачів необхідно мати товарні запаси у товаропровідній мережі, а також відповідні склади, холодильники.

Задоволення потреб споживачів і успішна реалізація товарної пропозиції залежать також від ціни продукту, яку можна розглядати у двох аспектах: з точки зору споживачів і з точки зору підприємців, які виробляють і реалізують готову продукцію. Для споживачів ціна означає можливість у тій чи іншій мірі задовольняти свої потреби. Споживач готовий заплатити більш високу ціну за продукцію високої якості. З точки зору підприємця, прийнятна та ціна, яка дає можливість реалізувати вироблену продукцію і одержати достатній прибуток [2].

Аналіз останніх наукових досліджень. Відповідно до методики Продовольчої та сільськогосподарська організацією ООН (FAO) основними індикаторами продовольчої безпеки є споживання продукції в розрахунку на одну особу за рік (добу), порівняння фактичного споживання з нормативним (визначеним як забезпечення біологічних потреб людини), споживання енергії продукції, у тому числі жиру, білку, вітамінів, частка сукупних витрат домогосподарств, які витрачаються на харчування і інші [3].

Так за методикою, що пропонується FAO, для полегшення інтерпретації, виділяють три групи показників. Перша група включає показники, що являються детермінантами продовольчої небезпеки, тобто показують структурні умови, за яких погіршиться стан продовольчої безпеки, якщо не будуть прийняті адекватні заходи, в тому числі екстреної допомоги. У другу групу входять показники, спрямовані на уникнення результату від продовольчої небезпеки, які можуть бути спричинені через недостатнє споживання харчових продуктів або антропометричні невдачі. Третю групу складають показники, що забезпечують інформацію про уразливість продовольчої небезпеки.

Питаннями дослідження індикаторів продовольчої безпеки займалися багато провідних науковців, серед яких О.Гойчук, Б.Данилишин, Л.Дейнеко, Б.Пасхавер, П.Саблук, Т.Мостенська і інші. Однак не всі питання формування продовольчої безпеки вирішені.

Виклад основного матеріалу дослідження. Співвідношення між забезпеченням населення продуктами харчування і його купівельною спроможністю можна дослідити за допомогою питомої ваги витрат на продукти харчування в сукупних витратах домогосподарств. Цей один із важливих індикатор продовольчої безпеки країни, що регламентується FAO, він не повинен перевищувати 60% [3]. При цьому значенні наступає критична межа використання сукупного доходу господарств. Якщо у 2000 р. цей показник становив 64,9%, то в 2013 – 50,1%.

Споживацький попит на продукти харчування характеризується такими основними особливостями [5]: щоденність споживання, попит на продукти харчування є постійним; споживання індивідуальне і необхідне кожному; для задоволення потреб необхідна наявність асортименту продуктів; можлива взаємозамінність продуктів, але вона небажана; до продуктів харчування споживач ставить певні вимоги, перш за все, до якості, вмісту корисних речовин, свіжості, екологічної чистоти; у певній мірі в характері споживання відображаються звички і національні особливості, пори року; споживання залежить від демографічних факторів: складу населення за статтю, віком, видом занять; споживання залежить від купівельної спроможності населення.

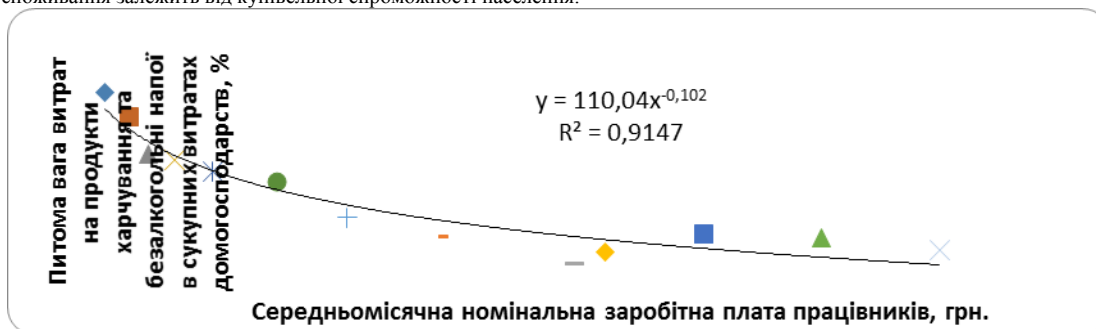

Рис. 1. Залежність питомої ваги витрат на продукти харчування в сукупних витратах домогосподарств від середньомісячної заробітної плати найманих працівників в Україні за ступеневою функцією (Побудовано за [4])

Водночас низький рівень обсягу та якості споживання продуктів харчування населення країни вимагають вивчення факторів, що впливають на поліпшення структури та якості споживаних продуктів. Серед першочергових факторів слід виділити рівень і темпи зростання доходів населення.

Клімат, національні споживчі традиції та звички, фізіологічні норми харчування змінюються досить повільно. Тому вплив цих факторів на різноманітність харчування майже постійний, якщо не брати до уваги значні проміжки часу та надзвичайні події (кризи) в економіці. Грошові доходи населення і співвідношення цін на товари значно помітніше впливають на структуру споживання, особливо продовольчих товарів.

Для аналізу нами було обрано ступеневу функцію, формула якої і рівень її апроксимації подано на рис.1. Коефіцієнт еластичності даної функції показує, що зростання середньомісячної номінальної заробітної плати працівників на 1% призведе до зниження питомої ваги витрат на продукти харчування в сукупних витратах домогосподарств на 1,02%.

Структурні закономірності формування попиту від бюджетів сімей сформулював німецький статистик К. Енгель. У цій праці Енгель показав, як змінюються великі групи витрат домогосподарств (на продовольство, одяг, житло, послуги тощо) зі зміною рівня доходів, тобто розкрив тісний взаємозв'язок між рівнем доходів і структурою попиту домогосподарств. Енгель довів, що зі збільшенням доходу сім'ї за незмінних цін частка витрат на харчування зменшується (перший закон Енгеля, який сформульовано в 1857 році); частка витрат на одяг не змінюється (другий закон Енгеля, сформульований разом із третім та четвертим 1895 року); частка витрат на житло, включаючи опалення та освітлення, залишається сталою (третій закон) (за незмінного рівня тарифів); частка витрат на освіту та лікування збільшується (четвертий закон). Ці дослідження Енгеля послужили підґрунтям для подальших економетричних розробок у сфері дослідження споживання (попиту) від доходу. Пізніше було сформульовано інші емпіричні закони споживання: закон Райта — чим вищий дохід, тим вищий рівень заощаджень і частка заощаджень у витратах; закон Джині — якщо продовольчі витрати домогосподарств зростають або спадають в арифметичній прогресії, то інші види витрат змінюються в оберненому напрямі, але в геометричній прогресії та ін. [6].

Співвідношення між доходами і витратами на продукти харчування в різні періоди розвитку економіки не завжди відповідають закону Енгеля, коли за умови стабільності цін та зростання доходів частина сімейного бюджету, яка витрачається на продукти споживання, має тенденцію до зменшення. Це пояснюється законом спадної граничної корисності. У країнах з низьким життєвим рівнем розвитку підвищення добробуту населення приводить до того, що витрати на продукти харчування зростають пропорційно збільшенню доходів. Це відповідає так званій "доенгельській ситуації", коли характер споживання товарів і послуг змінюється залежно від доходу сім'ї. Для бідних та недостатньо забезпечених у продовольчому відношенні країн характерне одноманітне харчування, важлива лише кількість споживаних продуктів. Населення цих країн одержує необхідний запас енергії головним чином за рахунок споживання дешевих, але багатих вуглеводами, хлібних продуктів. У міру підвищення доходів зростає попит на більш дорогі продукти, зокрема м'ясо і м'ясопродукти, молочні продукти, рибу, фрукти й овочі.

У країнах із високим життєвим рівнем у структурі споживчих витрат зростає частка матеріальних і побутових послуг, пов'язаних з придбанням та споживанням продуктів харчування. У результаті цього відбувається повільніше зростання частки витрат безпосередньо на харчування. Загальні витрати на продовольство збільшуються, харчування стає різноманітнішим, відрізняється вищою якістю продовольчих товарів, включає значну кількість натуральних і перероблених продуктів.

В Україні для законів попиту має свої особливості. Взагалі попит на продовольчі товари повільно зростає, хоча за основними продуктами харчування раціональні норми споживання ще далекі до досягнення, що підтверджують дані Держкомстату України. Це такі продукти як молоко, м'ясо, риба і фрукти.

Але попит залежить не тільки від доходів громадян, але й від цін на продукти, що проявляється у купівельній спроможності населення. В економічній літературі виділяють наступні фактори, що впливають на цінову еластичність попиту [7]:

1. Значимість товару для споживача. Товари, без яких споживач не може обійтися, нееластичні за ціною. Товари першої необхідності нееластичні, а предмети розкошів - еластичні.
2. Наявність і доступність товарів-субститутів. Чим більша кількість товарів-субститутів доступна споживачеві, тим еластичнішим буде попит на товар-субститут, ціна якого змінюється, і навпаки.
3. Значимість товарів-комплементів у загальній структурі споживання. Так, зростання цін на електроенергію може вплинути на скорочення споживчого попиту на електричні насоси більшою мірою, ніж на мастильні матеріали для насосів.

4. Фактор часу. У довгостроковому періоді попит на товари еластичніший, ніж у короткостроковому, з таких причин:

а) реакція споживачів на зміни цін товарів, споживання яких було традиційним і тривалим, потребує певного адаптаційного періоду. Наприклад, українська сім'я традиційно звикла споживати більше свинини, ніж м'яса птиці, тому переважання останнього у споживанні не може відбутися водночас, а здійснюватиметься поступово;

б) підприємець також не може миттєво відреагувати на зростання ціни певного товару й запропонувати споживачам товари-субститути, оскільки налагодження виробництва товарів-замінників потребує певного часу;

в) довгострокова зміна ціни на товари, споживання яких займає значну частку в доході, потребує тривалого часу для пошуку альтернативного джерела. Наприклад, обмеження традиційного палива для теплових електростанцій та зростання ціни на нього змусило вдатися до використання палива для атомних електростанцій, що потребувало ґрунтовних наукових досліджень.

Наявність товарів-субститутів і товарів-комплементів в формує відповідну реакцію (чутливість) споживачів стосовно обсягу попиту на споріднені товари. Якщо ціна змінюється на один із товарів пари, то це потребує дослідження перехресної еластичності попиту.

Перехресна еластичність попиту - відсоткова зміна попиту на товар при зміні на 1% ціни іншого, можливо, взаємопов'язаного з ним товару. Вона показує відсоток зсуву кривої попиту, оскільки зміна ціни на інший товар належить до нецінових чинників попиту. Обчислюється перехресна еластичність двома методами - точковою та дуговою еластичності [8]. Перехресна еластичність попиту - це чутливість споживчого попиту на товар X до змін, що відбулися в ціні супутнього товару Y. Коефіцієнт перехресної еластичності можна обчислити за формулою:

$$E_{xy} = \frac{\text{Процента зміна величини попиту товару X}}{\text{Процентна зміна ціни товару Y}}$$

Перехресна еластичність інтерпретується таким чином [8].

Якщо $E_{xy} > 0$, то товари взаємозамінювальні, тобто при підвищенні ціни одного товару збільшується попит на його товар-замінник.

В цьому разі:

Якщо $E_{xy} < 0$, то товари взаємодоповнювальні, тобто при підвищенні ціни одного товару попит на інший товар знижується.

Якщо $E_{xy} = 0$, то товари незалежні, тобто зміна ціни на один товар не впливає на попит на інший товар.

При аналізі коефіцієнта перехресної еластичності слід зважати на ряд обмежень:

- його можна використовувати для визначення наявності ефекту замінювання чи доповнення товарів тільки при невеликих змінах цін. За наявності значних цінових коливань радше за все значення коефіцієнта еластичності спотворить ефект доходу, оскільки внаслідок зниження ціни одного товару покупець вивільняє частину доходу й збільшує споживання інших товарів, не обов'язково пов'язаних з цим товаром;

- потрібно враховувати рівень цін досліджуваних товарів: якщо різниця цін взаємозамінювальних товарів значна, то, найімовірніше, при зростанні ціни на дешевий товар споживачі не активізуватимуть попит на дорогий товар;

- коефіцієнт перехресної еластичності на товар X за ціною товару Y не дорівнює коефіцієнту перехресної еластичності на товар Y за ціною товару X. Ця властивість називається асиметричною еластичністю. Наприклад, зниження цін на м'ясо збільшить попит на кетчуп, а зростання ціни на кетчуп навряд чи вплине на попит на м'ясо.

В табл. 1 подані коефіцієнти перехресної еластичності і коефіцієнти детермінації отриманих функцій попиту, які були обчислені за

децільними групами споживання продуктів харчування і цінами на них за 2012 рік.

Таблиця 1

Перехресна еластичність на основні продукти харчування

Продукт (X)	Коефіцієнти детермінації і еластичності	Продукт (Y)										
		м'ясо	молоко	риба	яйця	олія	масло	цукор	Картопля	овочі	Фрукти	хліб
М'ясо	К-т детермінації	0,95	0,93	0,93	0,47	0,34	0,12	0,96	0,82	0,97	0,84	0,94
	К-т еластичності	3,22	0,33	1,24	0,66	9,87	0,08	0,11	1,03	2,35	3,16	0,63
Молоко	К-т детермінації	0,90	0,86	0,84	0,38	0,30	0,09	0,90	0,76	0,93	0,75	0,87
	К-т еластичності	1,87	0,56	2,10	0,98	16,25	0,11	0,19	1,77	4,19	5,26	1,09
Риба	К-т детермінації	0,91	0,87	0,85	0,35	0,36	0,04	0,90	0,77	0,95	0,75	0,87
	К-т еластичності	2,17	0,08	0,30	0,13	2,74	0,01	0,03	0,26	0,61	0,75	0,16
Яйця	К-т детермінації	0,85	0,80	0,78	0,30	0,29	-0,02	0,81	0,73	0,86	0,67	0,77
	К-т еластичності	1,06	0,46	1,68	0,68	13,43	-0,02	0,15	1,49	3,40	4,13	0,85
Олія	К-т детермінації	0,46	0,37	0,32	0,01	0,18	0,03	0,42	0,40	0,48	0,21	0,36
	К-т еластичності	0,31	0,01	0,03	0,00	0,41	0,00	0,00	0,04	0,09	0,06	0,02
Масло	К-т детермінації	0,73	0,70	0,66	0,19	0,19	-0,34	0,74	0,58	0,77	0,57	0,70
	К-т еластичності	2,22	0,02	0,06	0,02	0,36	-0,02	0,01	0,05	0,12	0,14	0,03
Цукор	К-т детермінації	0,78	0,70	0,67	0,24	0,27	-0,01	0,73	0,63	0,80	0,59	0,69
	К-т еластичності	1,12	0,07	0,26	0,10	2,26	0,00	0,02	0,23	0,56	0,64	0,13
Картопля	К-т детермінації	-0,51	-0,57	-0,63	-0,42	-0,21	-0,40	-0,59	-0,46	-0,53	-0,61	-0,60
	К-т еластичності	-0,38	-0,07	-0,31	-0,22	-2,17	-0,10	-0,02	-0,21	-0,47	-0,84	-0,15
Овочі	К-т детермінації	0,87	0,82	0,82	0,32	0,27	0,05	0,86	0,74	0,91	0,70	0,83
	К-т еластичності	1,50	0,33	1,23	0,51	8,81	0,03	0,11	1,05	2,49	2,99	0,63
Фрукти	К-т детермінації	0,95	0,93	0,94	0,48	0,36	0,17	0,97	0,83	0,98	0,85	0,95
	К-т еластичності	4,05	0,35	1,33	0,71	10,92	0,12	0,12	1,10	2,53	3,40	0,68
Хліб	К-т детермінації	-0,03	-0,12	-0,23	-0,24	0,16	-0,24	-0,14	-0,01	-0,04	-0,26	-0,17
	К-т еластичності	-0,02	-0,02	-0,12	-0,13	1,86	-0,06	-0,01	0,00	-0,04	-0,39	-0,05

Розраховано за [4]

Результати проведеного дослідження дозволили упорядкувати основні продукти харчування за такими групами:

1. Взаємодоповнювальні.
2. Взаємозамінювальні за трьома ступенями: низька ($0 < E_{xy} < 1$), середня ($1 < E_{xy} < 2$) і висока ($E_{xy} > 2$).

Результати подано в табл.2.

Овочі та фрукти являються взаємозамінювальними продуктами із високим ступенем взаємозамінювання для значної кількості важливих тваринних продуктів, а саме: м'ясо, молоко і яйця. Зростання цін на них визиває зростання споживання цих продуктів. Для овочів найбільшим взаємозамінювальним продуктом є фрукти, а для фруктів – овочі і м'ясо. М'ясо є найбільшим взаємозамінювальним продуктом для риби, масла, цукру і фруктів. Підвищення цін на м'ясо визиває зростання споживання цих продуктів. Риба, овочі і фрукти є найбільшими взаємозамінювальними продуктами для молока і молочних продуктів. Це значить, що зростання цін на ці продукти визиває зростання попиту на молоко і молочні продукти. Взаємодоповнювальні продукти є лише для картоплі і це: риба, фрукти і хліб. Тобто підвищення цін на ці продукти сприяє зниженню попиту на картоплю.

Серед взаємозамінюваних продуктів і найбільшим ступенем взаємозамінювання переважно зустрічаються м'ясо і м'ясопродукти, овочі і фрукти. Це продукти, рівень фізичної достатності споживання поки що незадовільний. Тому зростання виробництва саме цих видів харчових продуктів для забезпечення продовольчої безпеки країни є найбільш важливим. Забезпечення виробництва цих продуктів із обґрунтованою ціною політикою є найбільш актуальним для збалансованого харчування населення України.

Також за оцінками FAO і Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), середня норма харчування для однієї людини має становити 2300-2400 ккал на добу. Цей показник відрізняється залежно від статі, віку, професії людини, а також природно-кліматичних умов. У випадку, коли цей показник стає нижчим 1800 ккал, тоді проявляється чітко виражене недоїдання, а коли цей показник проходить межу 1000 ккал на добу – очевидний голод (фізичний брак їжі). Причинами голоду є природні, політичні катаклізми, війни, фінансова криза, скорочення споживання через нерівномірний розподіл продовольства.

Інтерпретація основних продуктів харчування за коефіцієнтами перехресної еластичності

Продукти	Значення перехресної еластичності продуктів			
	Еху <0	0<Еху<1	1< Еху <2	Еху >2
	взасмодопов-нювальні	ступінь взаємозамінювання		
низька		середня	висока	
м'ясо	немає	молоко; цукор; хліб	риба; картопля	овочі; фрукти
молоко	немає	цукор	м'ясо; картопля; хліб	риба; овочі; фрукти
риба	немає	молоко; цукор; картопля; овочі; фрукти; хліб	немає	м'ясо
яйця	немає	молоко; цукор; хліб	м'ясо; риба; картопля	овочі; фрукти
олія	немає	немає	немає	немає
масло	немає	молоко; риба; цукор; картопля; овочі; фрукти; хліб	немає	м'ясо
цукор	немає	молоко; риба; картопля; овочі; фрукти; хліб	немає	м'ясо
картопля	риба; фрукти; хліб	немає	немає	немає
овочі	немає	молоко; цукор; хліб	м'ясо; риба; картопля	фрукти
фрукти	немає	молоко; цукор; хліб	риба; картопля	м'ясо; овочі
хліб	немає	немає	немає	немає

За даними FAO харчування має бути повноцінним і у структурі харчового раціону норма вмісту білку має бути не меншою, ніж 100 г на добу. Харчування, при якому бракує не тільки калорій, а й білків, насамперед тваринного походження, а також жирів, вітамінів, мікроелементів, називається неповноцінним. Воно обумовлене постійним недоїданням та одноманітністю раціону (у споживанні домінує один вид продукту).

Слід зауважити, що в США цей показник становить 3900 ккал, в країнах Євросоюзу – 3500 ккал [9]. Фактичний середній показник калорійності харчового раціону у світі становить 2700 ккал на добу, в економічно розвинутих країнах – в середньому на душу населення становить – 3400 ккал, а споживання білків – близько 100 грамів на добу. Важливо відмітити, що у розвинутих країнах є соціальні групи зі стійким низьким рівнем споживання, які потребують постійної допомоги з боку держави [10].

Граничний (пороговий) критерій добової калорійності харчового раціону в Україні становить 2500 ккал на добу [11], при цьому 55 % добового раціону повинне забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка калорійності середньодобового споживання продуктів харчування населенням України у розрахунку на одну особу, ккал

Показники	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Калорійність загальна	2661	2916	2940	2998	2946	2933	2951	2954	2669
% до граничного рівня (граничний рівень 2500)	106,4	116,6	117,6	119,9	117,8	117,3	118,0	118,1	106,8
Калорійність продуктів тваринного походження	611	733	782	805	796	809	807	844	779
% до загальної калорійності	23,0	25,1	26,6	26,9	27,0	27,6	27,3	28,6	29,2
% до граничного рівня (граючий рівень 1365)	44,8	53,7	57,3	59,0	58,3	59,3	59,1	61,8	31,2
Калорійність продуктів рослинного походження	2050	2183	2158	2193	2150	2124	2144	2110	1890
% до загальної калорійності	77,0	74,9	73,4	73,1	73,0	72,4	72,7	71,4	70,8

Розраховано автором на основі: [12]

Як видно з табл. 6 за всі досліджувані роки калорійність раціону населення України була вище граничного рівня 2500 ккал. Найбільше падіння калорійності споживання продуктів харчування відбулось у 2000 році (більше від граничного лише на 6,44%). Після економічної кризи 2008-2009 рр. калорійність споживання продуктів харчування поступово зменшувалась, але в 2012-2013 роках відбулось незначне зростання.

В цілому, в 2013 році населення України споживало продукти харчування, калорійність яких на 6,8 % більша за граничний рівень. Однак інша ситуація із структурою споживання, оскільки 55% має належати продуктам тваринного походження. В Україні ця норма не виконується, так як в усі досліджувані роки українці споживали максимум 41% в 1990 році та мінімум 23% в 2000 році продуктів харчування тваринного походження. Позитивною тенденцією є те, що починаючи з 2000 року споживання продуктів харчування тваринного походження поступово збільшується. У 2013 році за рахунок продуктів тваринного походження середньодобова поживність раціону за рахунок продуктів тваринного походження становила 29,2 % замість рекомендованих 55% загального раціону.

Важливою задачею продовольчої безпеки є підвищення кількісних та якісних характеристик харчування населення при одночасному зниженні питомої ваги витрат на харчування у сімейному бюджеті. Якісною характеристикою достатності харчування є середньодобова калорійність раціону середнього українця, кількісними характеристиками можуть виступати індекс фізичної достатності харчування і купівельна спроможність, що виражається у вигляді доходів.

Таким чином, інтегральним показником продовольчої доступності може бути показник купівельної спроможності 1 ккал. Його можна визначати як відношення кількості ккал енергії добового раціону харчування середньостатистичного українця до питомої ваги витрат на харчування в загальному обсязі сукупних витрат домогосподарств. Цей показник покаже яка кількість ккал приходить на 1% витрат на харчування.

За даними табл. 4 можна прослідкувати як змінювалась доступність харчування за 2000-2013 роки. Так, якщо у 2000 році на 1% витрат на харчування в бюджеті сукупних витрат домогосподарств приходилося 41 ккал, то в 2012 – 58,84, що становило 43,52 % рівня 2000 року. А значить доступність харчування у 2013 році покращилася порівняно із 2000 роком. Цікавим є те, що за цим показником можна порівнювати доступність харчування між окремими регіонами і країнами. Так, у США при добовому душевому споживанні продовольства в 3800 ккал питома вага витрат на продовольство в доходах домогосподарств становила 14,1 % або 270 ккал на 1%. Відповідно за цим показником продовольчої доступності США переважають Україну майже у 5 разів [13].

Таблиця 4

Кількість ккал, що припадає на 1 % витрат на харчування населення в сукупних витратах домогосподарств в Україні

Роки	Кількість ккал на 1% витрат на харчування	У % до 2000 року
2000	41,00	100,00
2001	44,06	107,45
2002	47,38	115,55
2003	47,61	116,12
2004	50,61	123,43
2005	51,52	125,65
2006	55,17	134,55
2007	57,20	139,50
2008	61,31	149,53
2009	58,92	143,70
2010	56,84	138,63
2011	57,52	140,30
2012	58,84	143,52
2013	53,27	129,94

Розраховано за: [4]

Таблиця 5

Динаміка вартості одиниці енергії добового раціону харчування і споживчих цін в Україні

Роки	Вартість 1 ккал, грн.	У % до попереднього року	Індекси споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої, % до попереднього року
2000	0,0029	-	128,4
2001	0,0038	130,5	107,9
2002	0,0045	119,1	97,7
2003	0,0055	123,3	106,3
2004	0,0068	122,4	111,4
2005	0,0092	136,3	116,2
2006	0,0118	128,3	105,3
2007	0,0153	129,6	109,8
2008	0,0201	131,1	135,7
2009	0,0216	107,4	111,9
2010	0,0254	118,0	110,9
2011	0,0297	116,9	106,4
2012	0,0341	114,8	107,9
2013	0,0356	133,7	112,6

Розраховано за: [4]

Динаміка вартості одиниці енергії добового раціону харчування середньостатистичного українця у співставленні із індексами споживчих цін також може слугувати важливим індикатором продовольчої доступності, що пов'язує якісний і кількісний рівень доступності харчування. Цей показник показує скільки для пересічного українця важливими при харчуванні є ціна і дохід.

Так, за 2000-2013 роки вартість 1 ккал зросла майже у 12 разів, звісно на це вплинули інфляційні процеси в Україні (табл. 5). Але, як показало дослідження, темпи зростання вартості 1 ккал протягом всього періоду випереджали темпи зростання споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої, це є свідченням того, що не тільки ціна формує продовольчу доступність але й рівень формування доходів.

Висновки. Причинами незадовільної продовольчої доступності країни можуть бути: дефіцит продовольства; низький рівень платоспроможного попиту, який визначається рівнем цін і доходів; залежність внутрішнього ринку від імпортичних поставок продовольства; низька конкурентоздатність продукції за якістю та/або ціною при достатності продовольства власного виробництва.

В діяльності підприємств харчової промисловості, основними напрямками мають бути:

- створення і впровадження у виробництво ресурсо- та енергозберігаючих, екобезпечних технологій переробки аграрної сировини;
- впровадження сучасних систем сертифікації продукції, методик експрес-аналізу лабораторного обладнання для контролю за якістю й безпекою аграрної сировини та продовольчих товарів;
- збільшення випуску продуктів дитячого харчування, продовольчих товарів лікувально-профілактичного призначення шляхом організації спеціальних сировинних зон і розширення виробництва екологічно-чистої аграрної сировини.

Кількість ккал, що припадає на 1 % витрат на харчування населення в сукупних витратах домогосподарств та вартість одиниці енергії добового раціону харчування і споживчих цін поряд з іншими існуючими індикаторами продовольчої доступності дозволять краще відслідковувати ті проблеми, які виникають в країні щодо забезпечення населення продовольством, і, відповідно, виявляти ті заходи, яких потрібно вжити для повноцінного і якісного харчування людини.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Семіоелсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. Макроекономіка; пер. з англ. – К.: “Основи”, 1995. – 544 с.
2. Піндайк, Роберт С., Рубінфелд Данієл Л. Мікроекономіка; пер. з англ. В. Мусієнко та В. Овсієнко – К.: “Основи”, 1996. – 646 с.
3. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки. Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. № 1379. / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс - <http://zakon1.rada.gov.ua>].
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс] : // www.ukrstat.gov.ua
5. Крамченко Л.І. Статистика ринку товарів і послуг: Навч. посіб. друге видання виправлене та доповнене. — Львів: «Новий світ-2000», 2007. — 296 с.; Роджественська Л. Г. Статистика ринку товарів і послуг: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2005. — 419 с.
6. Роджественська Л. Г. Статистика ринку товарів і послуг: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2005. — 419 с.
7. Білецька Л. В., Білецький О. В., Савич В. І. Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка). Навч. пос. 2-ге вид. перероб. та доп. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 688 с.
8. Мазур О. Є. Ринкове ціноутворення. Навчальний посібник – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 480 с.
9. Шевченко О.О. Економічна доступність продовольчого забезпечення [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/debu/2008-2/doc/2/11.pdf>

10. Щекочин О.С. Використання зарубіжного досвіду державного регулювання економіки АПК в Україні // Економіка АПК. – 2009. - №1. – С.140-146. ФАО [Електронний ресурс - http://www.fao.org/index_en.htm]

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 5.12.2007 № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-n>

12. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Статистичний збірник / Державний комітет статистики України / За редакцією Ю.М. Остапчука. – К.: 2012. – 54 с.

13. Береговий В.К. Ціна та забезпечення продуктами харчування населення України // Електронний ресурс: <http://elibrary.nubip.edu.ua/7278/1/10bvk.pdf>

УДК 338.45

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ СЕТЕЙ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ

Хаджинова Е.В., к.э.н., доцент, доцент кафедры «Финансы и банковское дело» Государственного высшего учебного заведения «Приазовский государственный технический университет» (Украина).

Хаджинова О.В. Особливості розвитку підприємницьких мереж у промисловості України

У статті виявлено передумови до зародження підприємницьких мереж за кордоном, обґрунтовані переваги мережевих форм організації бізнесу та визначено особливості їх функціонування. Вивчено передумови розвитку підприємницьких мереж в Україні, виділені складнощі, пов'язані з розвитком кооперативних зв'язків промислових підприємств. Недостатній рівень розвитку кооперативних зв'язків промислових підприємств негативним чином позначаються на рівні інноваційного розвитку підприємств, особливо малого та середнього бізнесу. Автором обґрунтовані переваги удосконалення системи взаємодії підприємств у рамках мережевих структур. Запропоновано теоретико-методологічні підходи та практичні рекомендації, спрямовані на активізацію процесів розвитку підприємницьких мереж у промисловості України. Зокрема, для сприяння з боку держави розвитку інноваційної інфраструктури, для забезпечення міжгалузевої, міжрегіональної та міжнародної передачі принципово нових машин, технологій, матеріалів та інформаційних систем запропоновано створення загальнонаціональної мережі підприємницьких інноваційних структур.

Ключові слова: підприємницькі мережі, мережеві форми організації, мережеві міжфірмові взаємини, кооперативні зв'язки промислових підприємств, інноваційні структури.

Хаджинова Е.В. Особенности развития предпринимательских сетей в промышленности Украины

В статье выявлены предпосылки к зарождению предпринимательских сетей за рубежом, обоснованы преимуществ сетевых форм организации бизнеса и определены особенности их функционирования. Изучены предпосылки развития предпринимательских сетей в Украине, выделены сложности, связанные с развитием кооперационных связей промышленных предприятий. Недостаточный уровень развития кооперационных связей промышленных предприятий негативным образом сказываются на уровне инновационного развития предприятий, особенно малого и среднего бизнеса. Автором обоснованы преимущества усовершенствования системы взаимодействия предприятий в рамках сетевых структур.

Предложены теоретико-методологические подходы и практические рекомендации, направленные на активизацию процессов развития предпринимательских сетей в промышленности Украины. В частности, для содействия со стороны государства развитию инновационной инфраструктуры, для обеспечения межотраслевой, межрегиональной и международной передачи принципиально новых машин, технологий, материалов и информационных систем предложено создание общенациональной сети предпринимательских инновационных структур.

Ключевые слова: предпринимательские сети, сетевые формы организации, сетевые межфирменные взаимоотношения, кооперационные связи промышленных предприятий.

Khadzhynova O. Features of development of business networks in the industry of Ukraine

The article reveals the prerequisites for the emergence of business networks abroad, The advantages of network forms of business organization and identify features of their functioning. Studied the prerequisites for the development of entrepreneurial networks in Ukraine, highlighted the difficulties associated with the development of cooperative relations industry. Underdevelopment cooperative ties industries adversely affect the level of innovation development of enterprises, especially small and medium-sized businesses. The author proved the advantages of improving the system of interaction between enterprises within the network structures. Proposed theoretical and methodological approaches and practical recommendations aimed at enhancing development of business networks in the industry of Ukraine. In particular, for assistance from the state development of innovative infrastructure to ensure inter-sectoral, inter-regional and international transfer of innovative machines, technologies, materials and information systems offered to create a nationwide network of entrepreneurial innovation organizations.

Keywords: business networks, network forms of organization, network inter-company relations, cooperative relations of industrial enterprises, innovation organizations.

Введение. В зарубежных публикациях понятие «предпринимательские сети» прочно вошло в научный оборот с 80-х гг. XX в. На современном этапе можно говорить о широком признании и распространении сетевых форм организации бизнеса, как в теории, так и на практике. В период зарождения за рубежом предпринимательские сети рассматривались как одна из форм развития кооперационных связей промышленных предприятий. Основу предпринимательской сети составляла инфраструктура, обеспечивающая стабильность работы, гибкость и быструю реакцию участников сети на рыночные колебания. Все это позволяло предприятиям структуры комбинировать ресурсы для развития наиболее выгодных направлений предпринимательской деятельности.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В зарубіжній теорії і практиці підприємництва уже сложились направления исследовательского поиска в направлении формирования предпринимательских сетей. Так, обширный и детализированный обзор исследований представлен в работах У. Пауэлла и Л. Смит-Дора [1]. Т. Elfring, W. Hulsink, L. Perren изучают влияние социальных сетей на процесс предпринимательства на примере различных отраслей промышленности [2]. Значительное внимание уделяется рассмотрению предпринимательских сетей украинскими и российскими учеными Майлик М.И., Гриценко М., Голошубовой Н., Асаулом А.Н., Скуматовым Е.Г., Локтевой Г.Е. и др. Понимание преимуществ и особенностей функционирования предпринимательских сетей привело к возникновению предпосылок к зарождению сетевых форм организации предпринимательства за рубежом.

Нерешенные ранее вопросы, являющиеся частью общей проблемы. Существенной проблемой для отечественных предприятий является осознание необходимости и выбор модели сетевой формы организации бизнеса с учетом особенностей национальной экономики и специфики деятельности промышленных предприятий.

Целью данной статьи является усовершенствование теоретико-методологических подходов и выработка практических рекомендаций, направленных на активизацию процессов развития предпринимательских сетей в промышленности Украины.